

NEMISCHA ADABIY TALAFFUZINING O'ZIGA XOS XUSUSIYATLARI

Abduraxmonova Muazzamxon Akmaljon qizi

Andijon davlat chet tillar instituti talabasi

Tel: (+998)942042523

E-mail: muazzamxonabduraxmonova2005@gmail.com

Bozorova G.M

Ilmiy maslahatchi:

Annotatsiya: *Mazkur maqolada nemis adabiy talaffuzi haqida batafsil ma'lumot berilgan bo'lib, bu talaffuz turining o'ziga xos fonetik xususiyatlari, prosodiya va intonatsiya tizimi, shuningdek, lahjalar bilan bo'lgan farqlari yoritilgan. Maqolada qisqa va uzun unlilar o'rtasidagi farqlar, adabiy talaffuzdagi diftonlar, undosh tovushlar (xususan, portlovchi, affrikat, va frikativ undoshlar)ning talaffuzi, 'ch' va 'r' tovushlari kabi murakkab tovushlar, shuningdek, nutq ritmi va ohang tizimi haqida chuqur tahlillar keltirilgan. Shuningdek, mintaqaviy talaffuzlar va adabiy talaffuz o'rtasidagi farqlar ham ko'rib chiqilgan.*

Kalit so'zlar: *nemis adabiy talaffuzi, unli va undosh tovushlar, prosodiya va intonatsiya, fonetik xususiyatlar, lahjalar va mintaqaviy talaffuzlar, diftonlar va monofonlar, Germaniya, Avstriya, Shveysariya talaffuz farqlari.*

SPECIFIC FEATURES OF GERMAN LITERARY PRONUNCIATION

Abstract: *This article provides detailed information about German literary pronunciation, highlighting the specific phonetic features of this type of pronunciation, the prosody and intonation system, as well as its differences with dialects. The article provides an in-depth analysis of the differences between short and long vowels, diphthongs in literary pronunciation, the pronunciation of consonants (in particular, plosives, affricates, and fricatives), complex sounds such as 'ch' and 'r', as well as the rhythm and tone system of speech. The differences between regional pronunciations and literary pronunciation are also considered.*

Keywords: *German literary pronunciation, vowels and consonants, prosody and intonation, phonetic features, dialects and regional pronunciations, diphthongs and monophthongs, pronunciation differences between Germany, Austria, and Switzerland*

ОСОБЕННОСТИ НЕМЕЦКОГО ЛИТЕРАТУРНОГО ПРОИЗНОШЕНИЯ

Аннотация: *В данной статье даны подробные сведения о немецком литературном произношении, выделены его фонетические особенности,*

просодика и интонационная система, а также его отличия от диалектов. В статье рассматриваются различия между краткими и долгими гласными, дифтонгами в литературном произношении, произношение согласных (особенно взрывных, аффрикатных и фрикативных), сложных звуков, таких как звуки «ч» и «р», а также ритм речи и представлен углубленный анализ интонационной системы. Также рассматриваются различия между региональным произношением и литературным произношением.

Ключевые слова: немецкое литературное произношение, гласные и согласные, просодия и интонация, фонетические особенности, диалекты и региональные произношения, дифтонги и монофтонги, различия в произношении немецкого, австрийского и швейцарского языков.

Nemischa adabiy talaffuz (Standarddeutsch yoki Hochdeutsch) – nemis tilining muayyan me'yorlariga asoslangan rasmiy yoki adabiy talaffuz turi. Bu talaffuz turi, ayniqsa, Germaniya, Avstriya va Shveytsariya kabi nemis tilida so'zlashuvchi davlatlarda keng qo'llaniladi va ko'pincha ommaviy axborot vositalari, ta'lim va ish muhitida ishlatiladi.

Nemischa adabiy talaffuzning o'ziga xos xususiyatlari

1. Unlilar:

Nemischa adabiy talaffuzda uzun va qisqa unlilar o'rtasidagi farq aniq saqlanadi. Masalan, "Bahn" (poezd) va "Ban" (taqiq) so'zlaridagi "a" tovushining uzunligi va qisqaligi talaffuzni farqlash uchun muhimdir. Shuningdek, ba'zi unlilar burun tovushlari bilan aytiladi. Bu, ayniqsa, ayrim janubiy nemis lahjalari uchun xarakterlidir, lekin adabiy talaffuzda ham sezilishi mumkin.

2. Ikkita 's' tovushi ('ß' yoki 'ss'):

Nemis tilida 'ß' tovushi adabiy talaffuzda uzoq "s" kabi jaranglaydi, masalan, "Straße" so'zida. Shuningdek, janubiy va shimoliy talaffuzlar o'rtasidagi farqlardan biri bu tovushni qanday talaffuz qilishdir.

3. 'R' tovushi:

Nemischa adabiy talaffuzda 'r' tovushi odatda uvulyar (tomoq orqa qismi bilan aytiladigan) yoki labiyal tovush bo'lib chiqadi. Bu ko'p mintaqaviy dialektlardan farqli ravishda quloqqa nisbatan yumshoq va farqli bo'lib eshitiladi. "Wasser" yoki "Bruder" kabi so'zlarda bu tovush oxirida yumshoq va deyarli eshitilmaydigan qilib talaffuz qilinishi mumkin.

4. Uzluksiz va kuchli undoshlar:

Nemischa adabiy talaffuzda undosh tovushlar aniq va kuchli talaffuz qilinadi. Masalan, "Gott" (Xudo) va "gut" (yaxshi) so'zlaridagi 't' tovushi kuchli, aniq va qisqa ifodalanadi. Ushbu talaffuz xususiyati matnlarni tushunarli va toza qiladi, bu esa ta'lim va ish muhitida juda foydali hisoblanadi.

5. Toza va bir xil ohang:

Nemischa adabiy talaffuzda bir xil ohangga katta e'tibor beriladi, ya'ni so'zlar ham, gaplar ham juda tekis va bir maromda aytiladi.

Bunda aksentning unchalik o'zgarishligi, tildagi nutq ohangini sof va qattiqroq qiladi.

6. Sotsiologik omil:

Nemis adabiy talaffuzi ko'pincha oliy ta'lim va rasmiy muhit bilan bog'liq bo'ladi. Bu talaffuz turi ko'proq o'qimishli va ta'limli odamlarda uchraydi va ularning nutqida o'ziga xos ijobiy taassurot qoldiradi.

Adabiy talaffuz, ayniqsa, xalqaro miqyosda nemis tilini o'rganuvchilar uchun o'rganish uchun qulay va afzal qilingan talaffuz turi hisoblanadi, chunki u mintaqaviy lahjalar yoki dialektlarga qaraganda aniq va tushunarli. Shu bilan birga, nemis tilini yaxshiroq tushunishga yordam beradi.

Nemischa adabiy talaffuzning asosiy jihatlari va xususiyatlarini yanada chuqurroq tushuntirish uchun, uni boshqa lahjalar bilan solishtirish, tarixiy rivojlanish, va tovushlarning aniq farqlari bilan tanishish kerak.

7. Tarixiy rivojlanish

Nemis tilidagi adabiy talaffuz shakllanishiga XV asrning oxirlarida boshlangan Yuqori Nemis Tili O'zgarishi (Hochdeutsche Lautverschiebung) katta ta'sir ko'rsatgan. Bu davrda eski yuqori nemis tilida so'zlar va tovushlarning o'zgarishi kuzatilgan, bu esa shimoliy va janubiy lahjalarning ajralishiga sabab bo'lgan.

XIX asrda Prussiya davlatining o'rni ortishi bilan shimoliy mintaqalardagi talaffuz adabiy norma sifatida qabul qilindi. Bu, ayniqsa, Berlin talaffuzining adabiy talaffuzga asos bo'lishiga olib keldi.

8. Unli tovushlar (Vokale)ning turlicha talqini

Nemischa adabiy talaffuzda qisqa va uzun unli tovushlar o'rtasidagi farq juda muhim. Bu tovushlar gapning ma'nosini o'zgartiradi, masalan, "Sohn" (o'g'il) va "Sonne" (quyosh) so'zlari orasidagi farq kabi.

Uzun unli tovushlar odatda boshqa nemis lahjalariga qaraganda cho'zib talaffuz qilinadi. Adabiy talaffuzda bu uzun unli larni cho'zib talaffuz qilish me'yorga aylangan.

9. Diftonlar va ularning talaffuzi

Nemis adabiy talaffuzida [ai], [au], va [ɔy] kabi diftonlar mavjud va ular qisqa tovushlar yig'indisida talaffuz qilinadi. Masalan, "Haus" (uy) so'zidagi "au" tovushi qisqa va to'liq talaffuz qilinadi. Shuningdek, "Freund" (do'st) so'zidagi "eu" yoki "äu" tovushlari ham birikma sifatida alohida talaffuz qilinadi.

Boshqa dialektlarda, ayniqsa Bavariya yoki Shveysariya lahjalarida, bu diftonlar boshqacha talaffuz qilinishi mumkin va ko'pincha boshqa ohangda chiqadi.

10. Undoshlar (Konsonanten)ning talaffuzi

Adabiy nemis tilida undoshlar, ayniqsa 'p', 't', va 'k' kabi tovushlar aniq va kuchli chiqariladi, bu tovushlar "portlovchi undoshlar" deb ham ataladi.

'G' tovushi gapning boshida yoki o'rtasida jarangli, gap oxirida esa jarangsiz tarzda talaffuz qilinadi. Masalan, "Tag" (kun) so'zidagi oxirgi 'g' tovushi yumshoq va deyarli "k" kabi chiqariladi.

‘D’ va ‘B’ tovushlari ham gap oxirida jarangsizlanib, ‘T’ va ‘P’ ga yaqin talaffuz qilinadi. Bu xususiyat ba’zi boshqa nemis lahjalarida mavjud emas va adabiy talaffuzni mintaqaviy talaffuzlardan farqlaydi.

11. Intonatsiya va ohang (Melodie)

Nemischa adabiy talaffuzda gaplarning umumiy ohangi tekis bo‘lib, intonatsiya ko‘tarilishi va pasayishi qat’iy tartibda amalga oshiriladi.

Savollar va javoblarda ohangni boshqarish qoidalari aniq belgilangan. Masalan, "Geht es dir gut?" (Yaxshimisiz?) kabi savol gaplarida ohang oxiriga borib pasayadi.

Bu, ayniqsa, boshqa german tillaridan ajralib turadi, chunki ingliz tilida ko‘pincha ohang yuqoriga ko‘tariladi.

12. ‘ch’ tovushining ikki xil shakli (Ich-Laut va Ach-Laut)

Nemis adabiy talaffuzda ‘ch’ tovushi ikkita shaklda eshitiladi: Ich-Laut va Ach-Laut.

Ich-Laut (masalan, "ich" so‘zida) odatda yumshoq talaffuz qilinadi va oldingi i, e, yoki ä tovushlaridan keyin chiqadi.

Ach-Laut (masalan, "Buch" so‘zida) esa tomoqda, qattiqroq chiqariladi va a, o, yoki u tovushlaridan keyin aytiladi. Bu farqlar boshqa german tillarida uchramaydi va nemis tiliga xos xususiyat hisoblanadi.

13. ‘S’ va ‘Z’ tovushlari: Siffrikatsiya jarayoni

Adabiy nemis tilida ‘s’ tovushi ko‘pincha ‘z’ tovushiga yaqin chiqariladi, ayniqsa, so‘z boshida. Masalan, "Sonne" (quyosh) so‘zida boshidagi ‘s’ tovushi "z" kabi eshitiladi.

Ammo so‘z oxirida yoki boshqa undoshlar bilan birikma hosil qilganda, bu tovush “s” kabi aniq talaffuz qilinadi.

14. Lahjalardan farqi

Shimoliy, janubiy va markaziy lahjalarda adabiy talaffuzdan sezilarli farqlar bor. Masalan, Bavariya lahjasida ‘r’ tovushi qattiqroq, "rolling R" shaklida talaffuz qilinadi. Shveysariya nemis tilida esa ‘ß’ tovushi yo‘q va o‘rniga oddiy ‘ss’ ishlatiladi.

G‘arbiy Germaniya va Reyn mintaqasidagi lahjalarda ham aniq talaffuz farqlari mavjud, ammo adabiy talaffuz Germaniya davlat teatri va radio uchun me‘yor sifatida belgilangan.

15. Shveysariya va Avstriyadagi talaffuz

Shveysariya nemis tilida (Schweizerdeutsch) odatda adabiy talaffuzdan sezilarli farqlar mavjud. Masalan, Shveysariya nemisida tonning boshqarilishi va ba’zi tovushlarning talaffuzi, ayniqsa ch tovushi qattiqroq eshitiladi.

Avstriya nemis tili (Österreichisches Deutsch) esa og‘zaki nutqda adabiy talaffuzdan farq qiladi, masalan, "ich" so‘zidagi ‘ch’ tovushi, odatda, qattiq va deyarli "k" kabi talaffuz qilinadi.

Nemischa adabiy talaffuz haqida yanada chuqurroq tushuncha berish uchun undagi har bir tovush turiga va talaffuz qoidalarga alohida to‘xtalamiz. Bundan tashqari, nemischa adabiy talaffuzning fonetik va prosodik xususiyatlari, nutq ohangi va ritmi, intonatsiya tizimi, va mintaqaviy talaffuzlar o‘rtasidagi tafovutlar ham batafsil yoritiladi.

Fonetik xususiyatlar: Adabiy talaffuzda har bir tovushning alohida o‘rni va vazifasi:

1. Unli tovushlar (Vokale)

Qisqa va uzun unli farqi: Nemis adabiy talaffuzida qisqa va uzun unli talaffuz qilish juda muhim. Masalan, "bitten" (iltimos qilmoq) va "bieten" (taklif qilmoq) so‘zlari orasidagi farq faqat unli talaffuzning uzun yoki qisqa aytilishidir. Bu farq noto‘g‘ri talaffuz qilinsa, so‘zning ma‘nosi o‘zgarishi mumkin.

Kichik farqlanishlar: Masalan, nemischa i tovushi nisbatan qisqa va chuqurroq, ingliz tilidagi kabi ko‘tariluvchi ovozsiz. Shuningdek, ü (yoki u o‘zgarish shakli) og‘izning yuqori qismini qattiqroq siqib talaffuz qilinadi va fransuz tilidagi u tovushiga o‘xshaydi.

2. O‘ziga xos diftonlar

Nemis adabiy talaffuzida ba‘zi diftonlar juda aniq ajratiladi, masalan, [ai], [au], va [ɔy]. Bu tovushlar so‘zning boshqa tovushlaridan ajralib turadi va bu ohang tovushning aniq eshitilishiga olib keladi.

Masalan, "mein" (mening) va "Maus" (sichqon) so‘zlaridagi diftonlar yaxshi talaffuz qilinishi kerak. Agar ularni to‘g‘ri talaffuz qilmasa, talaffuz boshqa ma‘noni anglatib, tushunmovchilik keltirib chiqarishi mumkin.

3. Undosh tovushlar (Konsonanten)

Portlovchi undoshlar (Plosive): Nemis tilidagi p, t, k portlovchi undoshlar sifatida o‘ziga xosdir. Bu tovushlar kuchli va aniq ifodalanadi, masalan, "Tag" va "Kopf" so‘zlarida. Bu tovushlar boshqa germantillariga nisbatan adabiy nemis tilida aniqroq chiqadi.

Affrikatlar va frikativlar: s va z tovushlari ham o‘ziga xos. Masalan, "sie" (ular) va "Sonne" (quyosh) so‘zlarida ‘s’ va ‘z’ o‘rtasidagi farqni yaxshi ko‘rib chiqish kerak.

4. Yumshoq 'r' talaffuzi

Adabiy talaffuzda ‘r’ tovushi odatda yumshoqroq va burun orqali yoki uvulyar qismda chiqariladi. Bu mintaqaviy talaffuzlarda yoki boshqa lahjalarda farqli ravishda chiqadi.

Prosodiya va intonatsiya (Melodie und Prosodie)

1. Intonatsiya tizimi

Nemischa adabiy talaffuzda gaplar odatda tekis intonatsiyaga ega. Ammo savollar yoki buyruqlar talaffuzida ohangning pasayishi yoki ko‘tarilishi kuzatiladi. Masalan, buyruqli gaplarda, "Geh weg!" (Ket!) kabi, gap oxirida ohang ko‘tariladi.

Savollarni talaffuz qilganda ohang oxirida ko‘tarilishi yoki pasayishi mumkin, bu esa talaffuzda nemischa adabiy talaffuzga xos bir ritm va intonatsiya beradi.

2. Ritm va ohangni boshqarish

Nemis adabiy talaffuzidagi gap ritmi boshqa tillarga qaraganda aniqroq. So‘zlarning talaffuzi har bir tovushga xos bir tekislikda bo‘ladi va undagi har bir tovush ohang tizimiga mos keladi. Nemischa nutqda gap oxiriga yaqin intonatsiya pasayishi o‘ziga xos qattqlik beradi.

Lahjalar va adabiy talaffuz o‘rtasidagi farqlar (Dialekte vs. Hochdeutsch)

1. Shimoliy lahjalar (Norddeutsche Dialekte)

Shimoliy nemis tilida r tovushi ko‘pincha yumshoq va qisqa talaffuz qilinadi va ch tovushi ham mintaqaviy tarzda yumshoqroq eshitiladi.

2. Janubiy lahjalar (Süddeutsche Dialekte)

Bavariya va Avstriya lahjalarida ba’zi tovushlar adabiy talaffuzdan keskin farq qiladi. Masalan, "ich" so‘zidagi ch tovushi tomoqdan chiqariladi. Shuningdek, a tovushi janubiy dialektlarda chuqurroq talaffuz qilinadi.

3. Shveysariya nemis tili (Schweizerdeutsch)

Shveysariya nemis tilida ß tovushi ishlatilmaydi va ss shaklida ifodalanadi. Shuningdek, Shveysariya talaffuzida ba’zi diftonlar o‘rniga monofonlar ishlatiladi, bu esa ohang va intonatsiyani o‘zgartiradi.

Grammatika va talaffuz munosabati

Nemis adabiy talaffuzida grammatik urg‘ular ham katta rol o‘ynaydi. Masalan, kesimni yoki fe‘l qismini talaffuzda alohida ta’kidlash, gapning tuzilishiga urg‘u beradi.

Masalan, Perfekt zamonida "ich habe gesehen" kabi gaplarda kesim qismini alohida talaffuz qilish natijasida ohang o‘zgarishi kuzatiladi va bu ohang grammatika bilan bog‘liq o‘ziga xos talaffuz shaklini yaratadi.

Misol tariqasida adabiy talaffuzda so‘zlar:

1. Ko‘plab so‘zlar og‘ir ohang bilan aytiladi: "Doktor" yoki "Professor" kabi unvonlar og‘irroq intonatsiya bilan aytiladi, bu so‘zning og‘irligi va rasmiylikini ifodalaydi.

2. So‘z birikmalarida urg‘u: Masalan, "Deutsch lernen" (nemis tilini o‘rganish) birikmasida urg‘u "Deutsch" so‘ziga tushadi, bu esa talaffuzda ohangning tushunchalar asosida ifodalanishini anglatadi.

Nemischa adabiy talaffuzni to‘g‘ri o‘rganish uchun har bir tovushni to‘g‘ri talaffuz qilishga, intonatsiya va ohangni boshqarishga e’tibor berish lozim. Talaffuz qoidalariga rioya qilish bilan bir qatorda, har bir tovushning aniq eshitilishi, nutqning to‘liq va ravon bo‘lishiga yordam beradi.

Xulosa: Nemischa adabiy talaffuz – bu o‘zgarmas va qat’iy intonatsiya, toza unli va undosh tovushlar, diftonlar va unli-undoshlar o‘rtasidagi farqlarning aniq namoyon bo‘lishi bilan ajralib turadi. U mintaqaviy lahjalardan farqli, nisbatan aniqroq va rasmiyroq talaffuzdir. Shu sababli, nemis tilini o‘rganuvchilar uchun adabiy talaffuz me’yorlari asosida so‘zlashish tavsiya etiladi, chunki u xalqaro miqyosda tushunarliroq va ko‘proq qabul qilingan hisoblanadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Krech, Eva-Maria, et al. Deutsches Aussprachewörterbuch. Walter de Gruyter, 2009.
2. Mangold, Max. Duden: Das Aussprachewörterbuch. Dudenverlag, 2015.
3. Wells, John C. German Pronunciation in Teaching and Learning. Cambridge University Press, 1985.
4. Kohler, Klaus J. Introduction to Phonetics and Phonology of German. Cambridge University Press, 1999.
5. Pfeiffer, Wolfgang. Grundzüge der deutschen Phonetik. Niemeyer, 2003.
6. Hall, Tracy Alan. Phonologie: Eine Einführung. Walter de Gruyter, 2000.